

LA RECERCA D'IMATGES D'ARXIU PER A PROGRAMES DE TV:
"TE'N RECORDES", "UN TOMB PER LA VIDA" I "L'OR DE MOSCOU"
("DE LA DOCUMENTACIÓ A LA CREACIÓ")
Mercè Bofill, Imma Pañella, Glòria Rocafiguera

El Departament de Documentació de TVC, del qual depèn el seu arxiu àudio-visual, es va marcar, en el moment dels seus inicis l'any 1983, el repte de la creació d'un fons àudio-visual. El tractament documental d'aquest fons permetria la seva explotació i reutilització. Durant aquesta curta existència d'onze anys, el fons s'ha anat alimentant tant de la seva pròpia producció com de l'adquisició de material àudio-visual d'altres arxius, quan ha estat necessari per a la pròpia producció de programes.

Des del Departament de Documentació, s'ha intentat sempre mantenir un paper actiu dins els circuits de producció de programes de TVC, oferint a periodistes, realitzadors i professionals del mitjà en general, les màximes facilitats per reutilitzar el material del fons de la videoteca. S'ha intentat així constituir un arxiu i un equip de treball oberts, creant en els usuaris l'hàbit, no solament d'utilitzar l'arxiu com a font d'imatges, sinó també de comptar amb la col·laboració dels professionals que hi treballen. El pas dels anys, el creixement del fons i la professionalitat assolida han reforçat aquesta tendència.

És per aquesta raó que, abans de l'inici del curs 1993-94, tres programes en projecte van sol·licitar la col·laboració del Departament de Documentació, per tal de fer front a les seves necessitats de documentació àudio-visual de caràcter històric. Concretament es demanava la possibilitat que un documentalista s'integrés a l'equip de producció de cada programa, amb la finalitat d'agilitar i facilitar al màxim la tasca de recerca documental, tant interna com externa.

Aquests tres projectes eren els programes "Un Tomb per la Vida", "Te'n recordes?" i el reportatge d'investigació "L'or de Moscou". D'aquests tres projectes, els dos primers no tenien com a objectiu fer una recerca de caire científic i rigorós, sinó més aviat la intenció d'evocar el passat més pròxim de la societat catalana a través del seu record col·lectiu. L'objectiu final que perseguïen, però, era diferent en cada cas: esdevenir una "reflexió col·lectiva" en el primer, i una crònica "sentimental", en el segon. El reportatge històric "L'Or de Moscou", pretenia, en canvi, introduir-se de ple en l'esperit del periodisme d'investigació i explicar, mitjançant la màxima recuperació de la documentació existent, un de tants fets del nostre passat recent, i que quaranta anys de franquisme no han ajudat a esclarir: la utilització de les reserves d'or del Banc d'Espanya per part del govern de la República, per finançar la Guerra Civil Espanyola del 1936-39. En aquest cas, la recerca documental entrava en l'àmbit de la investigació històrica i requeria una dinàmica totalment diferent de la utilitzada en els dos programes abans esmentats.

Aquesta sol·licitud de col·laboració va tenir una resposta positiva per part del Departament de Documentació, i es va començar a treballar en aquests programes a partir de setembre de 1993. A continuació, es descriu la metodologia que es va seguir en cadascun dels tres casos.

Un tomb per la vida

Aquest programa, producció delegada de Torrevisió per a TVC, va ser presentat i dirigit per Joaquim M. Puyal, i es va emetre setmanalment de setembre a juny de 1993-94. A nivell de documentació, plantejava il·lustrar amb imatges d'arxiu part de les vivències d'un personatge convidat, preferentment aquelles que més el lligaven a la seva època i a la seva societat. L'ingredient documental històric no era cap de les parts essencials del programa, però sí que hi havia de ser sempre present, en més o menys grau, com a element il·lustratiu. Permetia, per tant, una certa flexibilitat.

Aquesta flexibilitat, d'altra banda, era absolutament necessària, donat que calia fer un programa setmanal i en directe. Això vol dir, en primer lloc, que el temps per a obtenir la documentació que interessava era breu i, en segon lloc, que calia fer front als imprevistos normals de qualsevol programa en directe: un convidat que falla a última hora, un tema que canvia... El factor temps, per tant, va ser el condicionant principal de la nostra recerca.

Per tal d'optimitzar al màxim la resposta a l'equip de producció, la recerca se solia realitzar, pel que fa referència a les fonts documentals, en el següent ordre de prioritats.

- Arxiu del Departament de Documentació de TVC: era la nostra font principal de documentació i, com és evident, la més pròxima. Compta actualment amb un cert fons àudio-visual històric, adquirit per fer anteriors realitzacions a la televisió i que ha quedat dipositat al nostre arxiu. Ens solucionava el problema de temps, pel que fa a la localització i el visionat, i permetia emprendre directament les gestions de producció per obtenir els drets d'emissió. En aquest mateix nivell de prioritats de fonts hem d'incloure-hi també el possible fons que pogués aportar cada convidat al programa, procedent dels seus arxius particulars.
- Arxius comercials o institucionals, amb els quals els equips de producció de TVC tenien contactes establerts i vies de comunicació que ja funcionaven. Estem parlant d'arxius d'altres televisions públiques de l'Estat i de les filmoteques catalanes, espanyoles o d'aquelles ciutats de l'estranger on TVC té delegació d'informatius.
- Altres fonts de documentació properes al nostre lloc de treball (fundacions, associacions, petites productores, videoclubs...) que permetien la recerca –quasi sempre telefònica– i la posterior obtenció del material. El problema més habitual d'aquestes fonts era la manca d'una infraestructura comercial que agilités les tasques de visionat i còpia de les cintes. Sovint la identificació de les imatges era insuficient, i també ho era la qualitat dels materials.
- Altres fonts a l'estranger. Arxius de televisió i filmoteques públiques, a les quals era relativament fàcil tramitar la recerca i la sol·licitud –també via telefònica o fax– però ja no tant visionar el material i rebre'l a temps en qualitat broadcast. Comptades vegades aquesta via va ser factible per al nostre programa.

Te'n recordes?

Sèrie produïda per Mercuri per a TVC en la seva versió televisiva. Constava de 26 capítols de mitja hora de durada cadascun, que havia de fornir-se en la seva totalitat de documentació àudio-visual sobre la nostra història recent. Havia de reflectir totes les àrees del record col·lectiu de la societat catalana: els esdeveniments polítics i socials, les modes, els esports, el cinema, la ràdio, les músiques... Cada any, del 1950 al 1975, era un eix entorn del qual girava un capítol. Es va emetre el curs 1993-94 i estava dirigit per Enric Canals. Posteriorment, d'aquesta sèrie, la productora Mercuri n'ha comercialitzat una versió en llibre i també té en curs una versió radiofònica.

L'equip de producció va treballar a partir d'un pre-guió de cada capítol, on els guionistes del projecte havien determinat els temes previstos. La recerca va tenir diverses fases.

En primer lloc es va procedir a fer el buidatge de les principals fonts d'imatges d'aquest període: Filmoteca Espanyola i NO-DO, RTVE, i l'Arxiu d'Àudio-visuals de la Generalitat (Filmoteca de Catalunya). Aquesta recerca va solucionar en gran part els temes referents a l'àmbit espanyol i català, i va tenir menys resposta pels temes d'àmbit internacional.

La tasca que es va emprendre des del nostre departament va ser la recerca de la majoria del material internacional i de bona part de les mancances que teníem en els àmbits català i espanyol. El mateix arxiu de TVC va donar resposta a gran part d'aquestes necessitats, i va poder oferir també la proposta de nous temes que no havien estat previstos en el pre-guió inicial.

Un cop buidades aquestes fonts, es va procedir a la recerca d'aquelles imatges sobre temes puntuals ineludibles que ens mancaven. L'equip de producció va iniciar les gestions amb institucions diverses, tals com altres productores de televisió, de cinema i de publicitat, empreses privades, col·leccions particulars diverses, hemeroteques i arxius fotogràfics. D'altra banda, i coincidint amb l'inici de l'emissió de la sèrie, es va creure oportú fer una crida als particulars que conservessin imatges d'interès per al projecte. Aquesta crida va tenir una resposta molt positiva que, fins al moment, només ha pogut ser aprofitada de cara als capítols que quedaven en fase d'elaboració.

La recerca per a cadascun dels dos programes, com hem vist, es va realitzar a partir d'uns plantejaments força diferents, però van ser, en certs moments, dues línies de treball complementàries gràcies a l'existència de temes coincidents. En més d'una ocasió un programa va poder treure profit d'una feina que ja s'havia fet per l'altre. Els respectius ritmes de treball però, no tenien res a veure, i això es va reflectir en l'agilitat de les gestions i en els fruits de la recerca.

L'or de Moscou

Reportatge històric d'una hora de durada, i emès el 27 de febrer de 1994, va ser elaborat per l'àrea de Programes Especials dels Serveis Informatius de TVC, i dirigit per la periodista i historiadora Dolors Genovès. Com ja s'ha esmentat, el programa explicava el destí final de

les reserves d'or del Banc d'Espanya utilitzades pel govern de la República, per finançar la Guerra Civil Espanyola.

L'estructura del reportatge girava fonamentalment al voltant de quatre eixos principals: entrevistes a historiadors i personatges que van intervenir i/o presenciar els fets, imatges rodades actualment dels llocs on es van produir els fets, imatges dels documents consultats i, finalment, material àudio-visual de l'època (imatge i so).

L'apartat d'investigació i recerca sobre paper en arxius administratius i històrics (Banc d'Espanya, Ministeri d'Hisenda Espanyol, KGB, Ministeri de Defensa Soviètic...) va ser realitzat per la pròpia directora del programa. Des del Departament de Documentació de TVC es va fer, majoritàriament, la tasca de recerca de documents sonors i cinematogràfics, i s'hi va començar a treballar el mes d'octubre de 1993.

L'arxiu àudio-visual de TVC va ser el primer fons consultat. Evidentment, aquest fons no cobria la totalitat de necessitats que es requerien per a un documental d'aquesta naturalesa, on les imatges no pretenien ser un farciment il·lustratiu, sinó esdevenir mostres testimonials dels fets que s'explicaven. Calia doncs, dirigir-se als arxius més adequats per recuperar les imatges més adients i, a poder ser, inèdites.

Gran part del material consultat, i en molts casos utilitza't, formava part dels noticiaris cinematogràfics de diversos països, en els quals la Guerra Civil Espanyola hi tenia una presència important com a principal esdeveniment desestabilitzador del precari equilibri polític europeu d'aquells anys.

La recerca d'imatges es va fer per consulta directa en el cas de l'Arxiu d'Àudio-visuals de la Generalitat de Catalunya (Filmoteca) a Barcelona, de la Filmoteca Española a Madrid, i de la Filmoteca de la Federació Russa a Moscou. També es va consultar, aquest cop per catàleg, l'Agència Reuters de Londres, actual dipositària del fons de noticiaris cinematogràfics de la Gaumont British Film Library i la Paramount Film Library. La tasca de recerca efectuada a la Filmoteca Española ens va ser de gran ajuda i ens va permetre la localització, no tan sols d'imatges del propi fons, sinó també d'imatges d'altres arxius, com el Bundesarchiv de Coblença, a Alemanya, dels quals tenen material copiat en dipòsit. Calia, doncs, buscar a Londres material sobre la postura "neutral" de les democràcies occidentals; a Moscou, material sobre les relacions diplomàtiques de Stalin amb el govern de la República, material de l'enviament d'armes a Espanya, etc... i finalment, calia buscar a Madrid imatges del que esdevenia a la Península durant els primers mesos de guerra.

Seguint en aquesta línia, la documentació referent a l'actitud de Franco sobre aquest afer, calia cercar-la als noticiaris del fons de NO-DO (propietat de Filmoteca Española i gestionat per RTVE) i a l'Archivo Sonoro de RNE.

També cal remarcar l'obtenció de material àudio-visual de l'arxiu del Gabinete de Información y Relaciones Exteriores de RENFE, com exemple a no menysprear del paper dels arxius de les empreses, tant privades com públiques.

A tall d'exemple dels diversos camins que vam haver de seguir per aconseguir "lligar" tots i cadascun dels temes que s'explicaven, ens referirem al mètode seguit en un cas concret:

La necessitat d'aconseguir discursos de Franco, en els quals es mencionés

concretament l'or de Moscou, va requerir d'entrada localitzar la data, el lloc i el paràgraf del discurs on s'esmentés aquest tema. El primer pas era doncs, fer la lectura dels seus discursos, editats en llibres en la seva pràctica totalitat. La Fundació Centre d'Història Contemporània-Biblioteca Figueras de Barcelona, disposa de tot aquest material. Una lectura acurada va permetre llistar els discursos de Franco des de l'any 1944 al 1963, per fer després una selecció dels més representatius, espaiats en el temps.

El segon pas, crèiem, era localitzar les imatges en els NO-DO corresponents, per tal d'extreure el fragment del discurs on Franco mencionés l'or. Però per raons tècniques, els documentals de NO-DO només recollien fragments del discurs, la majoria de vegades sense la veu en directe de Franco i amb veu en "off" del comentarista. Així doncs, era necessari obtenir primer la veu de Franco, per localitzar després les imatges a NO-DO.

El Archivo Sonoro de RNE de Madrid, conserva la majoria de discursos de Franco en àudio. Seleccionats els discursos de més interès, vam aconseguir l'àudio corresponent als fragments necessaris.

El tercer pas i l'últim, va ser localitzar a NO-DO l'acte en el qual Franco, en el seu discurs, hagués fet referència a l'or. El resultat final va ser,

tenint en compte tres elements: la data (espaiada en el temps); el contingut (menció concreta i clara del tema de l'or) i el tipus d'acte (inauguració d'un pantà, missatge de cap d'any...), aconseguir tres inserts en imatge i so explicatius de la utilització que va fer Franco de la venda de l'or a la Unió Soviètica ("el oro expoliado por los rojos") per culpar al govern de la República de les dificultats econòmiques que va patir l'Espanya de la postguerra.

HISTAR3: Una nova base de dades

Un cop finalitzats aquests tres programes, el fons de material històric dipositat a l'arxiu de TVC s'ha vist fortament incrementat i ens ha permès constatar, una vegada més, la importància del material recuperat, tant del que provenia de grans filmoteques històriques, com del més humil aparegut en calaixos i armaris de particulars.

Aquest fet ens ha permès fer un pas endavant en la descripció i anàlisi documental d'aquest fons, i crear una base de dades de tot el material àudio-visual històric disponible, anomenada HISTAR3. En aquesta base de dades, s'hi està introduint actualment tot aquell material no produït per TVC, que arriba a l'arxiu per les vies esmentades, i que cobreix esdeveniments anteriors a 1983. A partir d'aquesta data, TVC disposa del seu propi material: els informatius de TV3 i C33 alimenten diàriament la base de dades d'actualitats IMATGE3.

Posteriors crides per continuar fent emergir material àudio-visual de particulars, i posteriors programes de divulgació o investigació històrica, permetran seguir incrementant aquest fons i la base de dades HISTAR3. Alhora, HISTAR3 facilitarà la màxima reutilització i difusió d'aquest material en futurs programes de televisió. Tractant-se d'un arxiu d'un mitjà de comunicació, la urgència amb què s'ha de treballar molt sovint, permetrà, mitjançant HISTAR3, obtenir amb rapidesa el material. D'aquesta manera, només caldrà gestionar de

nou els drets d'emissió, sense haver de localitzar el material a l'exterior i procedir a costosos, i sobretot lents, processos de visionat, copiat i enviament.

Cal no oblidar, finalment, l'aportació de la televisió en el camp de la investigació i difusió del nostre passat. D'una banda, la televisió, com a usuària de les tecnologies més avançades, conserva còpies "vives" i en la millor qualitat tècnica possible, de documents àudio-visuals de gran interès. Pel que fa a documents antics, això pot facilitar la seva millor preservació, la seva utilització sense perill de malmetre's i, fins i tot, la seva recuperació en el cas dels suports obsolets. D'altra banda, el potencial divulgador d'aquesta gran finestra oberta que és la televisió, permet la difusió d'un material i uns coneixements tradicionalment reservats als investigadors.

Només amb una estreta col·laboració entre les institucions públiques i els mitjans de comunicació àudio-visual, podrem afrontar els nombrosos reptes a què ens obliga l'arribada del segle XXI: la màxima conservació, i alhora difusió de la història del segle XX. Al cap i a la fi, els telenotícies d'avui esdevindran demà valuosos arxius.